

lapokon kereshető vissza, úgyszintén a hozzájuk tartozó forrásszöveg is, vagy ha az utóbbi jelenleg ismeretlen, megvan a szükséges üres hely — az utólagos pótlás számára.

Bármennyire is egyetértünk a sablonos szerkezet mindenáron való alkalmazásának helytelenségét illetően, mégis szívesen vettük volna, ha az egyes kötetek felépítésében nagyobb következetességet tapasztalhatnánk. Semmi sem indokolja például, hogy *Előszón* és *Bevezetés*en mást értsenek a két kötet szerkesztői. Pusztai István előszavában azt mondja el nagyjából, amit a *Példák Könyve* részben a *Bevezetés* cím alatt érint, s a *Birk-kódex*hez írt bevezetésben pedig mindazt, amit *Bevezetés* és *A Példák Könyve jellege és története* címen kapunk két fejezetre bontva Bognár Andrásról és Levárdy Ferencről. Pusztai Bevezetőjében külön alfejezetet szán a korábbi kiadások felsorolásának és bírálatának, míg a *Példák Könyvére* vonatkozó szakirodalmat külön *Könyvszét* tartja nyilván (rendesen csak címléírás formájában, de ahol indokoltnak látszott, a szövegkiadók értékelő annotációt is alkalmaztak). Meg kell jegyeznünk, hogy ez a bibliográfia még tovább is bővíthető. Néhány kiegészítő megjegyzés: 1. a *Példák Könyvéből* részletek jelentek meg az alábbi gyűjteményes kötetekben: *Szent Erzsébet legendája, Szent Elek legendája, Halál himnusza*. Sajtó alá rendezte Tordai Ányos. Bp. é. n. (Magyar Irodalmi Ritkaságok, 11. sz.); — *Középkori legendák és példák*. Válogatta és jegyzetekkel ellátta: Katona Lajos. Bp. 1907. (Magyar Könyvtár, 486. sz.); Beöthy Zolt: *A magyar nemzeti irodalom történeti ismertetése*. Bp. 1922. (14. kiad.). — 2. a *szakirodalom* különben sem túl gazdag listájára érdemes lett volna felvenni még a következő munkákat is: Beöthy Zolt: *A magyar szépprózai elbeszélés a régi magyar irodalomban*. I. köt. Bp. 1886. 12, 16, 47.; — Boros Alán: *Zsoltárfordítás a kódexek korában*. Bp. 1903. 200.; — Féja Géza: *Régi magyarság*. Bp. 1941. (2. kiadás) 31.; — Ferenczi Zoltán: *A magyar irodalom története 1900-ig*. Bp. 1913. 53. (*A Példák Könyve* 19. lapjának faksimiléjével.); — Horváth Cyrill: *A régi magyar irodalom története*. Bp. 1899. 95—99. [*A Példák Könyve* 19. lapjának faksimiléjével]; — Horváth János: *A magyar irodalmi műveltség kezdetei*. Bp. 1944. (2. kiadás) 180—227. (passim); — Katona Lajos: *Túlvilági látomá-*

sok a codexekben. Akadémiai Értesítő 1907. 504.; — Kardos Ingeborg Klára: *A humor a régi magyar irodalomban*. Szeged, 1942. 13.; — Klaniczay Tibor: *A régi magyar irodalom*. Egyetemi jegyzet. Kézirat gyanánt. Bp. 1952. I. köt. 155.; — Szabó Dénes: *A magyar nyelvemlékek*. Bp. 1952. 38.; — Szerecs Alajos Imre: *Kódexünk párhuzamos szentírási töredékei*. Bp. 1916. 108.; — Varga Ferenc: *Kódexirodalmunk stíluselemei*. Bp. 1933. 23—49. (passim); — Vargha Damján: *Kódexünk legendái és a Catalogus Sanctorum*. Bp. 1923. passim.; — Vargha Damján: *A Szent Domonkos-rend és a magyar kódexirodalom*. (A Szt. Domonkos-rend múltjából és jelenéből. Bp. 1916. 230—254. (passim), stb.

Első pillanatra paradoxnak tűnik, hogy a *Példák Könyvében* csak *Tárgymutató*, ellenben a *Birk-kódexben* kizárólag *Névmutató* van. Ez a látszat azonban korrekcióra szorul, mert a *Példák Könyvében* a tárgymutató *névmutató* is egyben, míg az utóbbinak valóban csak névmutatója van. A *Codices Hungarici* további köteteinek logikusabb felépítése érdekében tisztázni kellene azt is, hogy a faksimile és a betűhív szöveg, a forrásokkal együtt, a kötet elejére (*Jókai-kódex*), középre (*Példák Könyve*) vagy végére (*Apor-, Guary-, Birk-kódex*) kerüljön-e. A legvitathatóbb eljárás mindenesetre a *Példák Könyve* esetében áll fenn, hol a *Bevezetés* és *A Példák Könyve jellege és története* című, I. és III. fejezetek közé ékelődik be a kódex szövege II. fejezetként.

Fentebbi észrevételeink természetesen nem érintik a végzett munka minőségét. Irodalomtörténészeink és nyelvtudósaink elégedettek lehetnek mind Bognár András és Levárdy Ferenc, mind Pusztai István mintaszerű, valóban kritikai értékű publikációjával. Meggyőződésünk, hogy a *Codices Hungarici* minden újabb kötete a Magyar Tudományos Akadémia legrégibb tervének: nyelvemléktári sorozatának nemcsak méltó folytatója, de egyben betetőzője is lesz olyan értelemben, hogy a teljesség igényével és a legkorszerűbb színvonalon nemcsak megmenti az utókornak egyetlen példányban levő középkori magyar kódexünket, de módot nyújt a magyar és nemzetközi tudományos világnak a sokoldalú kutatásra is.

V. Kovács Sándor

Diószegi Vilmos: A sámánhit emlékei a magyar népi műveltségben. Bp. 1958. Akadémiai K. 472 l.

Ritkán jelenik meg olyan mű, mely a magyar ősköltészet oly bonyolult és tisztázatlan kérdéskörében biztos, megalapozott ered-

ményekre jut. Diószegi Vilmos könyve ezek közé tartozik, s ezért az irodalomtörténész örömmel és elismeréssel kell, hogy fogadja. A kitűnő munka ugyan nem irodalomtörténeti jellegű, s nem is célja irodalomtörténeti kérdések tisztázása. Az ősköltészet problémáinak felderítésében azonban a néprajztudo-

mánynak legalább olyan, vagy még nagyobb szerepe van, mint az irodalomtörténetnek, s ezért a magyar sámanhit emlékeinek a nyomozása már önmagában is fontos tanulságokat ígér. Annál is inkább, mert Diószegi könyvének módszertani bevezetése már előre meggyőzi az olvasót arról, hogy a nehezen megfogható, meglehetősen ingoványos, s az elődök által gyakran annyira összekuszált kérdést rendkívüli óvatossággal, szigorú módszerességgel s a saját feltevéseivel szembeni örökös kritikával közelíti meg. Bár bizonyító anyagának csak egy részét dolgozta bele könyvébe, annak bősége mégis imponáló, sőt ha az ember nem tudná, hogy mennyire szükséges itt a körültekintő óvatosság, gyakran már feleslegesen soknak is érezné. A kérdés sokoldalú megközelítésével így sikerült bebizonyítania, hogy a magyar néphitnek a táltosokról, garabonciásokról és „tudósok”-ról szóló hiedelmeiben az ősi, keletről hozott sámanhit emlékei élnek tovább. A szerzőnek sikerült rekonstruálnia az ősi magyar sámanokra vonatkozó tudnivalókat. Eddig elszigeteltnek tartott jelenségekről megállapította, hogy a honfoglaló magyarság hitvilágába tartozó, összefüggő, szerves egységet alkotó képzetrendszer részei. „Ennek a szerves egésznek — írja — nincs olyan részlete, amely ne lenne meg rokonnépeink sámanhitének képzetei között; de nem is hiányzik belőle egyetlen olyan mozzanat sem, amelyik sámanhitű rokonaink képzetköreinek lényeges vonását alkotja.”

A sámanok, illetőleg táltosok működésének ismerete azért oly fontos az irodalomtörténet számára, mert a pogány magyarság papjaiban már régóta és joggal sejtettük az ősi magyar költészet művelőit. Diószegi könyve most a sejtések és feltevések helyébe bizonyosságokat iktat: pontosan meghatározza a régi magyar táltosok rituális énekeinek a jellegét. Amellett, hogy tárgyalása során megvilágítja a krónikák, valamint a Bornemisza által közölt bájoló imádságok egyes sokféleképpen értelmezett helyeit, elsősorban az ősi magyar rituális ének (eredeti terminus technikusával: *hajgatás*) kérdésének az újszerű megoldásával válik ez a néprajzi mű a magyar irodalomtörténetírás számára is oly becessé. Diószegi e minket leginkább érdeklő eredményeit röviden a következőkben foglalhatjuk össze: egyes — jeles napokhoz fűződő — énekeinkben (regölés, villózás stb.), „amelyek célja valamilyen emberi erőt felülmúló cselekmény végrehajtása”, közös motívumként van jelen a refrén, egy jellegzetes indulatszóval (*haj*). Ez a történeti adatok szerint „a honfoglaló magyarság valamiféle isten-hívó kiáltószava volt.” (Vö: Liutprand: „diabolica *hui, hui* frequenter auditur.”) Sámanhitű rokonnépeinknél s azok sámanénekeiben ugyanilyen indulatszó szere-

pel (*kaj*), és a magyar *haj* ennek szabályos megfelelője. Mindebből következik, hogy a „haj regő rejtem”-féle, eredetileg révülésre, vagyis a természetfeletti lények idézésére szolgáló refrének az egykori magyar sámanénekek emlékei, azok állandó elemei. Maga az ének azonban nem maradhatott fenn, mert „maga a szöveg sohasem volt állandó, a sáman esetről esetre rögtönözte azt, sámankodása céljának megfelelően”. Diószeginek ezeket a — meggyőző bizonyítékokkal alátámasztott — eredményeit bátran magáévá teheti az irodalomtörténetírás, s legfeljebb azt sajnálhatja, hogy a szerző nem tért ki a „regős”-ök problémájára is, nem tisztázta, hogy ezek milyen viszonyban voltak a sámanokkal, mi közik volt nekik a sámanénekekhez, a „hajgatás”-hoz. Szeretnénk, ha egy következő munkájában ezeket a kérdéseket is megvilágítaná.

Klanciczay Tibor

Marton Csombor podróz po Polsce. Fordította Jan Ślaski, közreműködött Kovács Sándor [Iván]. A jegyzeteket készítette Waclaw Zawadzki. Warszawa, 1961. Czytelnik. 140 l.

Az *Europica Varietas*, az első magyar nyelvű nyomtatott útirajz 1620-ban jelent meg Kassán. Szerzője, a látni, hallani, tanulni vágyó ifjú iskolamester, 1616. május 15-én indult el Szepsiből és „sok idegen országokat” bejárva az 1618. esztendőben tért vissza Magyarországra. A hosszú vándorlása közben látott várakat, tengereket, templomokat, kuttakat, folyóvizeket s mindazt amit az idegen országok törvényeiről, lakosainak szokásairól, öltözetéről, cselekedeteiről megtudott, írásba foglalta.

„az én Lengyel- és Mazurországom, minden írásomnak kezdete...” tér rá az Occasio Itiaeris zárósora után első állomásának leírására. Lengyelország földrajzi jellegzetességeinek, bányáinak, gazdaságának, vallásainak s népének bemutatásával kezdődik feljegyzéseinek sora: „Megyek immár az útnak, melyen én elmentem, rendire és annak kinyúlása szerént az városokat, falukat és várakat, melyeken általmentem, az bennük látott és történt dolgokkal egyetemben az Olvasónak szeme eleibe vetem.”

Lengyelország leírása az egész mű terjedelmének csaknem egyharmada. Csombor Márton hazafelé jövet is elidőzött az ország déli területén s befejezésül ismét lengyel tájakat következik, utolsóként Krakkó emlékezetes rajza. A könyv olvashatósága, stílusának közvetlensége és szerzőjének a testvérnép iránti rokonszenve, a lengyel közhatalom számára is vonzóvá, időszerűvé teszi